

Illinois U Library

BYGGMÄSTAREN *nr 18 - 1948*

ALLHABO

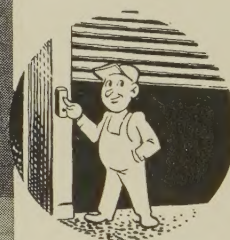
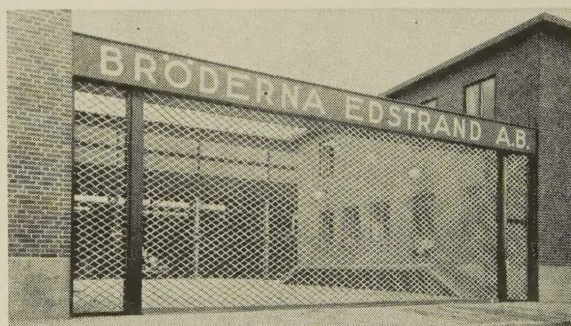
pansarjalusier

utrymmesbesparande
lättmanövrerade
inbrottssäkra
flamsäkra
praktiska

SJÄLVRULLANDE

Överst: Elektr. drivna ALLHABO-jalusier vid Göteborgs Spårvägar.
Därunder: Självvullande jalsi, Söderberg & Haak, Stockholm.
Nederst: Elektr. drivet rullgaller hos Bröderna Edstrand AB, Malmö.

ELEKTRISK
DRIFT

ALLHABO pansarjalusier tillverkas av ställameller, som genom sin kupiga form erbjuder största möjliga motstånd mot intryckning. De utmärker sig för stor driftsäkerhet och

erhållas med eller utan gångdörr. • En annan lösning av problemet är RULLGALLER av stål, vilket särskilt lämpar sig där såväl effektiv avstängning som full insyn erfordras.

ALLMÄNNA HANDELSAKTIEBOLAGET

BRUNKEBERGSTORG 15 • STOCKHOLM • VÄXEL 23 21 50

Restaureringen av **GUSTAF III:S PAVILJONG PÅ HAGA**

Av byggnadsrådet Ragnar Hjort

DK 728.84.025: 728.84 *17*

I juni 1948 öppnades åter Gustaf III:s paviljong på Haga efter ett mer än tioårigt, omfattande restaureringsarbete.

Då byggnaden äger ett stort konst- och kulturhistoriskt värde, såsom en sällsynt fullödig representant för den sengustavianska epoken, skall här en sammanfattande redogörelse lämnas för det i flera avseenden intressanta restaureringsarbetet och dess resultat.

Arbetet är även därigenom av intresse, att uppgiften varit ovanligt renodlad, dvs. verkligen gällt ett återställande av en byggnad till ursprungligt skick, i den mån det varit möjligt — detta till skillnad från de flesta »restaureringar», som av naturliga skäl belastas med nödvändig hänsyn till fortsatt praktisk användning, ofta för nya ändamål.

Först må dock med några ord erinras om byggnadens tillkomst och senare öden.

När Gustaf III med hjälp av arkitekten F. M. Piper planerade Hagaparken skedde detta i intim anslutning till det parkideal, naturparken, som Piper ingående studerat i England under 1770-talet.

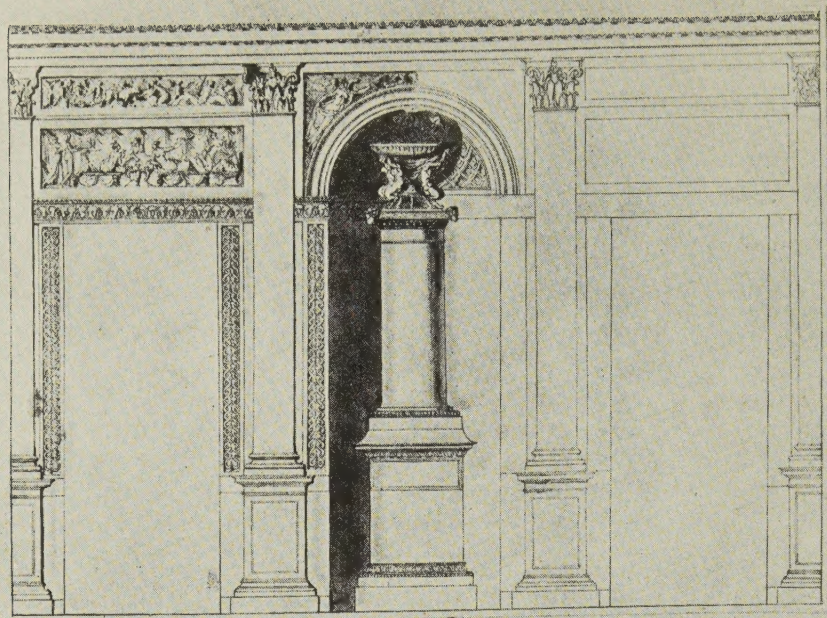
Bland de lusthus och andra byggnader, som gav parken omväxling var »Konungens Paviljong» den förnämsta. (Det större, planerade slottet hann som bekant ej längre än till grundmurarna, de s. k. »Haga ruiner».) Paviljongen bildar genom sin måttliga storlek och sobra arkitektur ett vackert inslag i parken

och var avsedd för kungen och hans intimare vänner vid mindre ceremoniös, lantlig samvaro.

Ritningarna till byggnaden uppgjordes av arkitekten O. Tempelman och den dekorerades efter konstnären Louis Masreliez' inredningsritningar och detaljerade ornament- och figurteckningar. Arbetet synes ha påbörjats omkr. 1787 och inredningen var vid konungens död 1792 nätt och jämt färdigställd. Byggnaden hade dock hunnit tagas i bruk.

I dess mittparti ingå rester av en på platsen befinnlig, det forna Brahelund tillhörig stenbyggnad, vilket förhållande dock icke synes i högre grad ha inverkat på byggnadens utformning. I den nya byggnaden erhöll mittpartiet tre, eller rättare sagt fyra våningar, ty mellanvåningen var till större delen entresolerad, under det att de tillbyggda flyglarna erhöles en våning. I den relativt höga bottenvåningen inrymdes en serie av sju större rum, nämligen vestibul och matsal, tre olika salonger samt bibliotek och sängkammare, vilkas behagfulla och rikt varierade dekorer utgör det mest utsökta prov på Masreliez' fantasifulla och eleganta konststart. (Beträffande Louis Masreliez hänvisar jag till dr C. D. Moselius avhandling om denne konstnär.)

Även mellanvåningen inrymde två »kungliga rum» av samma höga kvalitet, »divanen» och dess »för-rum», vilka utgjorde konungens mest privata tillflykt. I övrigt innehöll den entresolerade mellanvå-

Masreliez' ritning till matsalens fondvägg.

ningen jämte den översta sammanlagt 17 små rum för gäster, uppvaktning och övrig personal. Dessa låga rum (höjden ligger mellan 1,90 och 2 meter) voro alla försedda med enkel väggdekoration, mest fältuppdelning med varierade bårder (s. k. »rabatter») och panelimitationer.

Vid mitten av 1800-talet undergick byggnaden emellertid en del förändringar. I fasaderna utbyttes 1849 de ursprungliga, joniska sandstenskolonnerna mot de ännu befintliga av marmor, och vid denna tidpunkt eller senare förändrades den ursprungliga gula fasadfärgen till den ljusst röda, som existerade före restaureringen, och infördes en del gipsornament.

Under denna period övermålades vidare vestibulens och matsalens ursprungliga dekorationer, som lidit skador av fukt, och ersattes i matsalen med nya av betydligt enklare kvalitet.

Den mest genomgripande förändringen skedde dock 1869, då mellanvåningens entresolbjälklag avlägsnades och, som det vid undersökningarna visat sig, stora förändringar av rumsindelningen och inredningen i de övre våningarna genomfördes. (De på så sätt nybildade höga rummen, som tapetserades och försågos med höga vita kakelugnar, hade en karaktär, som illa harmonierade med miljön i övrigt.)

1868 uppdelades biblioteksrummet i bottenvåningen med en mellanvägg, varför Gustaf III:s vackra biblioteksinredning och den italienska marmorspisen borttagits senast vid denna tidpunkt. Även konungens sängkammare förändrades, bl. a. genom alkovens slopande.

När under 1930-talet det visade sig nödvändigt att utföra grundliga istandsättningsarbeten övervägdes till att börja med möjligheterna att återställa de för-

ändrade rummen i bottenvåningen, beträffande vilka många av Masreliez' inredningsritningar finnas bevarade.

Vid förberedande undersökningar upptäcktes bl. a. i vestibulen och matsalen fragment av de ursprungliga, arkitektoniska och figurala väggdekorationerna, vilka voro utförda i oljefärg. Dessa med konservator Alfr. Nilssons medverkan på prov framtagna fragment voro av hög konstnärlig kvalitet och visade en slående överensstämmelse med Masreliez' teckningar.

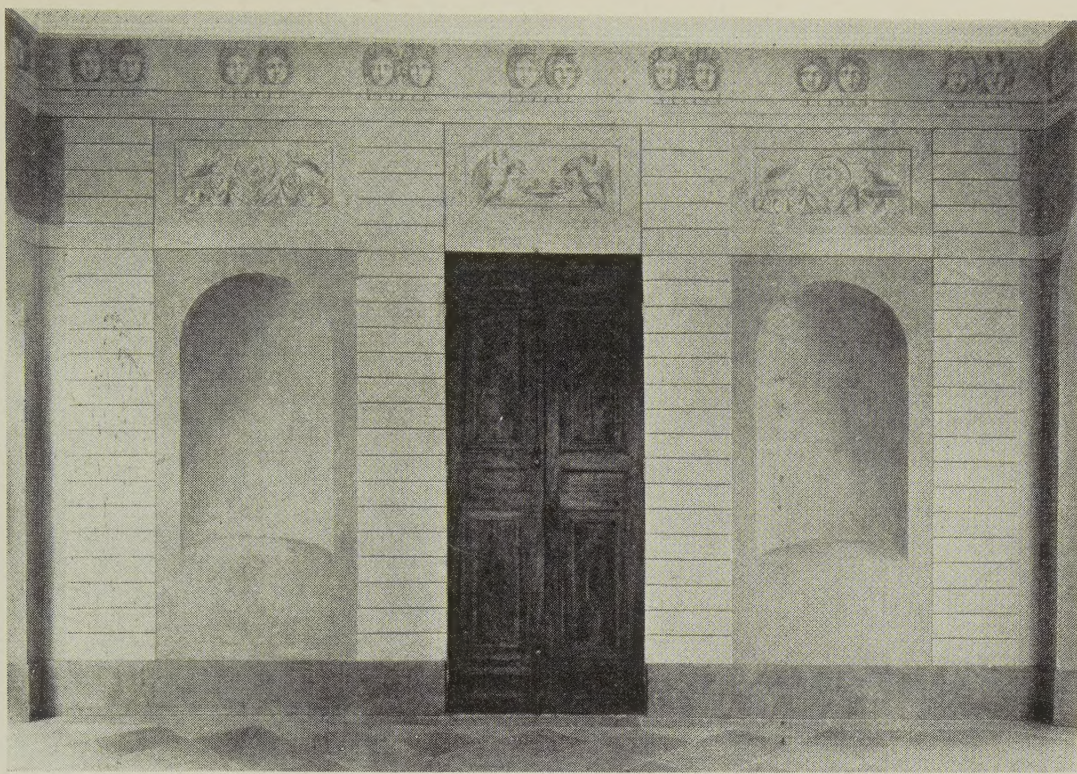
Men även i de övre våningarna visade sig, under lager av tapeter, att partier av tidigare okända väggdekorationer i de forna små rummen funnos bevarade, varför ett rekonstruerande av dessa rum framstod som önskvärt, vilket dock skulle innebära återinförande av den ursprungliga entresoleringen.

En dylik åtgärd, liksom återställandet av alla därav berörda rum och andra detaljer, föreföll mig till en början att vara alltför vidlyftig och innebära allt för många ovissa moment, då man måste ställa mycket stora krav på historisk trohet.

Härtill kom att Tempelmans byggnadsritningar, trots ivriga efterspaningar, icke kunde återfinnas, så när som på en gavelfasad, vilken dock icke kunde vara till någon hjälp vid rekonstruktionen av byggnadens inre. (Denna ritning tillhör Uppsala Universitets bibliotek och där förvaras även en planritning, som dock icke visar planens slutliga utformning utan ett preliminärt förslag, som senare blev helt omarbetat.)

Däremot voro en hel del arkivaliska uppgifter beträffande byggnaden kända.

I bouppteckningen efter Gustaf III, liksom i en del senare inventarieförteckningar finnas värdefulla de-

Vestibulens fondvägg efter restaureringen.

taljuppgifter icke blott rörande lösa inventarier utan även om byggnaden och dess fasta inredning. Detta gäller i ännu högre grad de mycket omfattande och detaljerade räkenskaper som finnas bevarade i slottsarkivet.

Nämnda arkivalier voro tidigare studerade av fil. dr C. D. Moselius och han erhöll nu uppdrag att fullfölja dessa studier och göra fullständiga utdrag av de uppgifter som beröra byggnaden och dess fasta inredning. Detaljritningarna till vestibulens och matsalens dekorationer ha ställts till förfogande av doc. Nils G. Wollin.

Dessa omfattande detaljuppgifter jämte utdrag ur en del brev, Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok m. m. samt förteckning och fotografier över Masreliez' bevarade dekorationsritningar ställdes till mitt förfogande i samband med uppdraget att uppgöra förslag till restaurering och rekonstruktion av byggnaden.

Detta arkivmaterial, som av mig ytterligare bearbetats, var emellertid ej ensamt tillräckligt för att möjliggöra en rekonstruktion. Jag utförde därför mycket ingående undersökningar i själva byggnaden (1937—38). Genom noggranna undersökningar av golv och bjälklag, av putsytor å väggar och tak och av olika färglager konstaterades bl. a. var gamla väggar avlägsnats och nya tillkommit och var det gamla entresolbjälklaget haft sin plats. Vidare upptäcktes att trappan till den översta våningen ursprungligen haft ett annat läge.

Undersökningarna gav även vid handen att viktiga partier av de ursprungliga väggmålningarna i vestibul, matsal och ett tiotal smårum i de övre våningarna funnos bevarade under senare övermålningar.

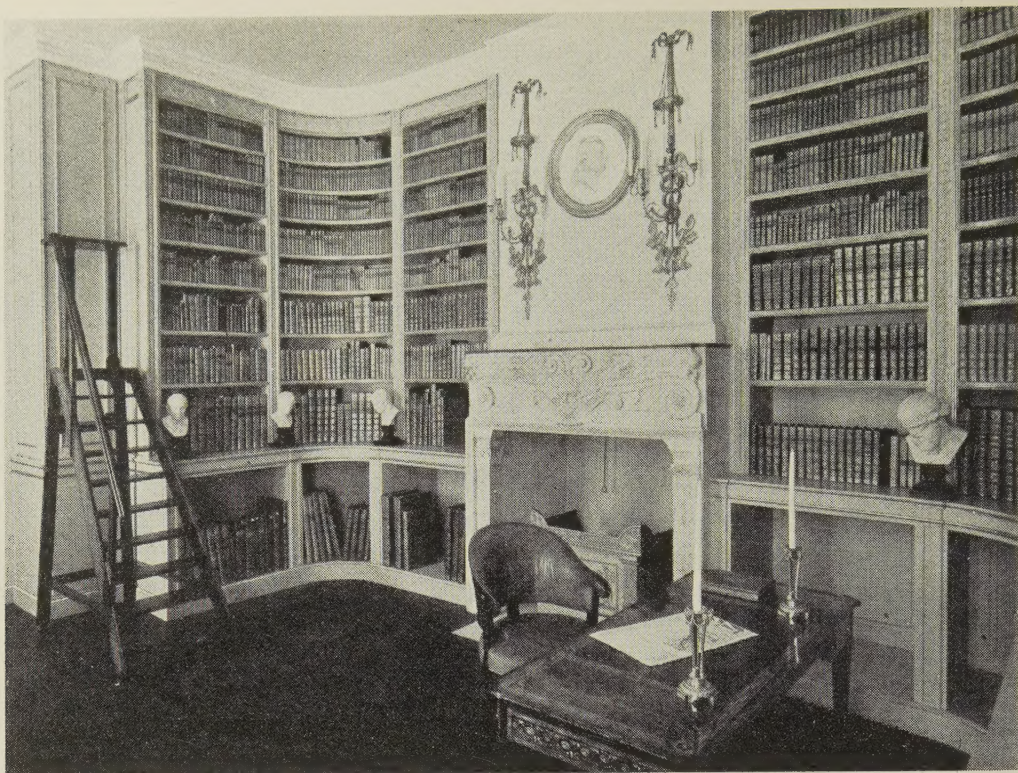
Dessa undersökningar ledde fram till en rekonstruktion av den ursprungliga rumsdistributionen liksom av det väsentligaste av den inredning som spolieerats.

Rekonstruktionen, som stöddes och verifieras av det ovannämnda arkivmaterialet, är framlagd i detaljerade ritningar, av vilka några här återges, jämte beskrivningar. Alla undersökningar i byggnaden äro noggrant redovisade i särskild beskrivning, (vilket jag ansett vara av vikt då många av de spår som avslöjats icke längre kunna iakttagas, sedan restaureringen genomförts). Vidare hava framtagna, bevarade delar av de ursprungliga väggdekorationerna fotograferats och dessutom angivits på uppmåtningsritningar, så att äkta och kopierade partier skola kunna särskiljas.

Restaureringen av byggnaden och dess fasta inredning, vartill av statsmedel beviljats sammanlagt ca 312 000:— kr, har genomförts under åren 1937—46 och omfattar i huvudsak följande åtgärder.

Nödvändiga underhållsarbeten, såsom partiell grundförstärkning och dränering samt ombyggnad av vissa bjälklag och av norra flygelns taklag på grund av svåra rötskador har utförts. Därvid ha viktiga iakttagelser under bottenvåningens bjälklag kunnat göras.

Fasaderna ha iståndsatts, varvid inga andra förändringar vidtagits än att den ursprungliga gula färgen återinförts och den grå modifierats. Däremot ha de ursprungliga joniska sandstenskolonnerna i de båda gavelfasaderna icke rekonstruerats, emedan en sådan åtgärd skulle medfört en del, högst ovissa konsekvenser, bl. a. i spegelsalongens inredning. Man torde ha

Den restaurerade biblioteksinredningen.

anledning antaga att de i Haga växthus nu befintliga kolonnerna äro de, som tidigare tillhört paviljongen.

En del samtidigt med de nya kolonnerna tillkomna gipsornament ha likaledes bibehållits i fasaderna.

I det inre har det ovannämnda entresolbjälklaget återinförts (varvid golvbjälkarnas ursprungliga läge iakttagits) och rumsindelningen i de tre övre våningarna, vilka undergått oväntat stora förändringar, har återställts. Jämför ritningarna. Därvid har även trapporna i dessa våningar återfått sitt ursprungliga läge, tack vare att avtryck av deras vandstycken återfunnits under senare tapeter.

Här må antydast att efter rekonstruktionen av dessa våningar bli vissa uttryck i de gamla inventarierna och räkenskaperna begripliga, såsom »Rummet utmed trappan», »Rummen mitt emot trappan» och »ett rum frammanföre utan fönster», för att nämna några exempel från översta våningen.

I vestibulen och matsalen ha de genom senare övermålnings avlägsnande frilagda, ganska omfattande resterna av den ursprungliga väggdekorationen kompletterats, varvid vissa utplånade partier kunnat rekonstrueras med hjälp av Masreliez' teckningar. I matsalen har därvid en hela rummet omfattande dekoration från Oscar I:s tid utan större tvekan avlägsnats, sedan den fotograferats. Av intresse i dessa rum är även dörrarna, som i vestibulen målats i valnötsimitation (väl bevarad) och i matsalen bronserats — stildrag som man knappast väntat att finna i gustaviansk miljö.

I matsalen har jag för att underlätta särskiljandet av ursprungliga och rekonstruerade detaljer tillämpat

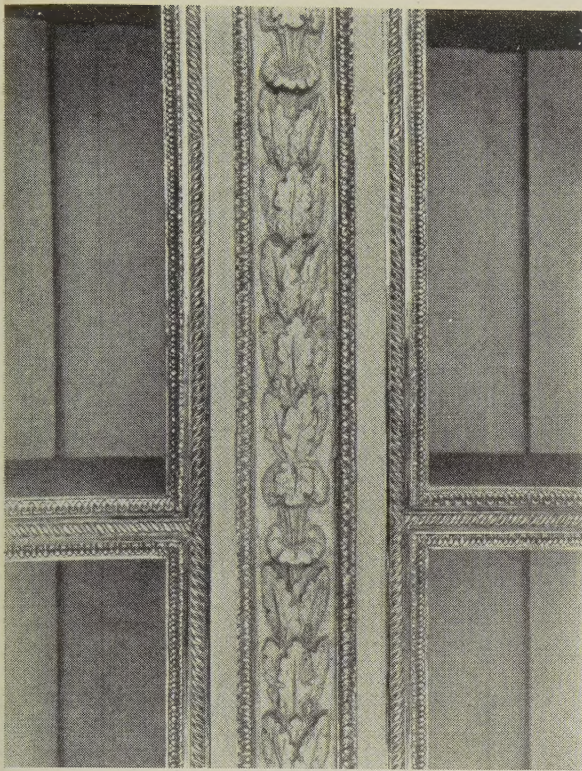
t. ex. i pilasterbaserna att de nya blott målats med linjer med uteslutande av originalets rikare detaljer. I fråga om figurframställningarna har denna princip dock icke följts, men fotografier visar vad som fanns bevarat.

I stora salongen har den rika dekorationen, som var helt bevarad, konserverats. Den har dessutom återfått sin ursprungliga friska färgskala, sedan den gula fernissan avlägsnats.

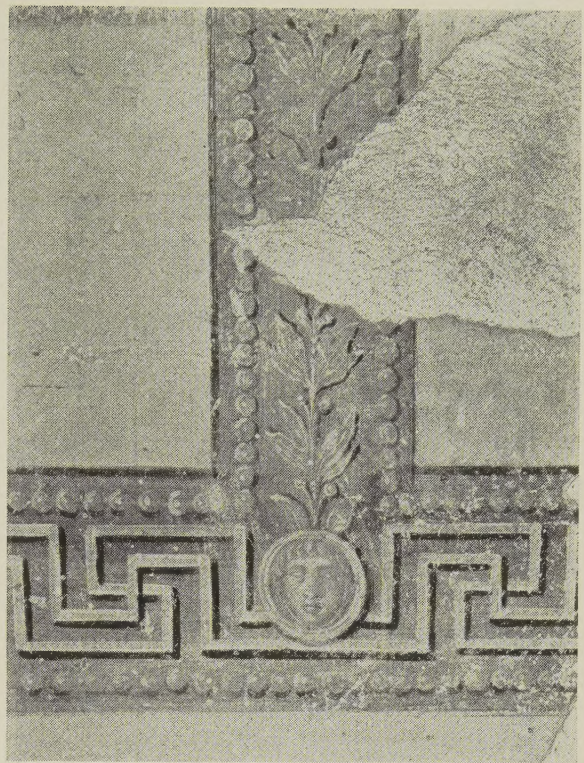
I blå förmaket och spegelsalongen, som avsluta bottenvåningens vackra rumsfil ha huvudsakligen rena konserverings- och underhållsarbeten utförts på panelverk, sniderier och förgyllningar, varjämte här liksom på andra ställen, panelverkets ursprungliga pärlgrå målning framtagits.

I blå förmaket saknades emellertid en viktig detalj, nämligen väggbeklädnaden, som enligt uppgift i Gustav III:s bouppteckning utgjordes av blå och gul damast, samma som på möblerna. Något prov på denna damast har icke kunnat återfinnas. Kungl. Husgerådskammaren, som i samarbete med dr Moselius svarat för möbleringens återställande har emellertid från firman Tassinari & Chatel i Lyon (Ancienne Maison Pernon, som på sin tid levererade siden till Gustav III) beställt ett tidstypiskt stoff i blått och vitt och därmed beklätt även förmaketts väggar, liksom det kommit till användning i sängkammaren till väggar, draperier och möbler. (I sängkammaren angavs stoffet vara blå och vit damast, och här återfanns under ett spikhuvud ca en kvcm blått sidentyg.)

I sängkammaren har vidare den tidigare sängalkoven och intill liggande passage (tambour) återställts

Detalj från de rekonstruerade bokhyllorna i biblioteket.

Framtagen väggdekoration i rum nr 16.

och en del omflyttade pilastrar och oljemålningar återfått sitt rätta läge.

I biblioteket har efter ingående undersökningar i rummet sammanställda med dels räkenskapernas detaljuppgifter, dels ett par Masreliez-ritningar samt autentiska ornament, tagna ur ett par skåp, som tillverkats av rester av den gamla biblioteksinredningen, en rekonstruktion av denna inredning kunnat genomföras, som det här ej är möjligt att närmare redogöra för. Det kan dock exempelvis nämnas att det varierande avståndet mellan hyllorna återfanns som avtryck i målningen på bräder i de ovannämnda skåpen. Att de nya hyllorna sitta i rätt läge visar även den omständigheten att de passade till de gamla böckerna som numera till större delen kunnat återföras till sin plats. I samband med skåpinredningen har den gamla marmorspisen åter inpassats i sitt ursprungliga läge.

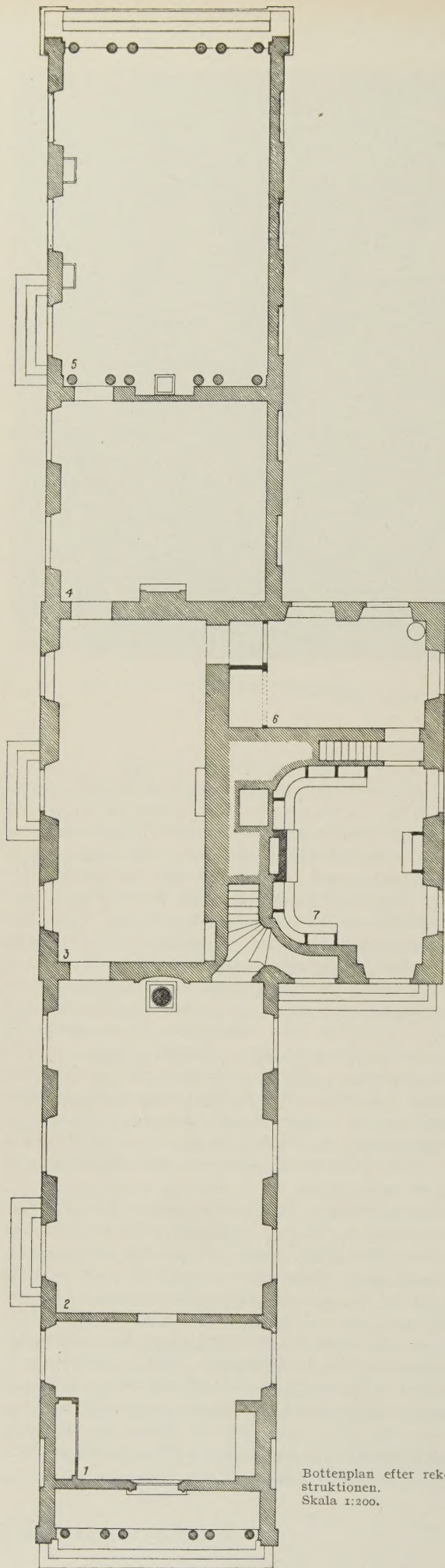
I de båda rikt dekorerade rummen i mellanvåningen, divanen och dess förrum, ha inga förändringar behövt företagas.

De fyra övriga rummen i denna våning liksom de fem i entresolen, vilka alla nu återuppstått, ha fått sin bevarade, mer eller mindre fragmentariska dekoration kompletterad. De ha även försetts med kakelugnar, placerade på sina ursprungliga platser och kopierade efter typ, som bevarats i den översta våningen. Även i denna våning har vissa förändrade rum rekonstruerats och väggmålningarna, som här voro i huvudsak bibehållna, ha befriats från grövre retuscheringar samt konserverats.

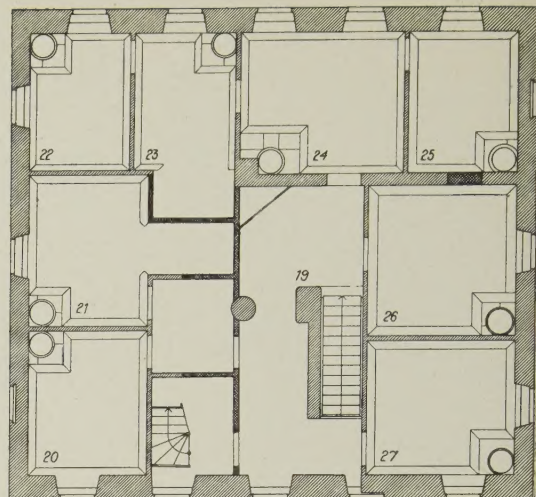
Den rödbruna färg som golven givits grundar sig på uppgiften att golven målats i »mahogny» och på bevarade rester av denna målning. Denna golvfärg synes ursprungligen förekommit i hela byggnaden.

För att kunna hålla byggnaden nödtorftigt uppvärmd har elektrisk uppvärmning införts. På de flesta ställen har denna kunnat ganska effektivt döljas. Sålunda är värmekropparna i vestibulen förlagda under stengolvet, i matsalen, spegelsalongen, divanen och några andra rum har utförts nya »kakelugnar» av kopparplåt, som målats, och vilka innehålla eller utgöra »accumulerande radiatorer». Dessa ugnar ha utformats dels efter den i sängkammaren bevarade (ursprungliga), dels i anslutning till äldre ritning såsom i matsalen och dels efter vissa äldre måttuppgifter, såsom i spegelsalongen. I de övre våningarnas smårum äro s. k. kakelugnsinsatser installerade, dolda av kakelugnsluckorna. Dessutom stå radiatorer i två öppna spisar.

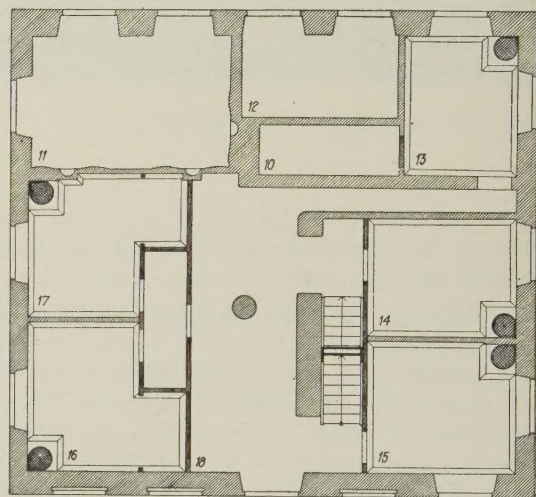
Restaureringen har utförts genom Kungl. byggnadsstyrelsens försorg med förf. som arkitekt och ledare. Medhjälpare vid ritnings- och uppmättningsarbetet liksom vid arbetsledningen har varit arkitekt B. Schill, vid den kulturhistoriska kontrollen dr C. D. Moselius och vid byggnadskontrollen ingenjör Löfström. De elektriska installationerna ha konstruerats av civilingenjör E. Heinemann. Byggnadsarbetena ha utförts av firman Bröderna Wiklund och det krävande arbetet med framtagning av de gamla väggmålningarna samt deras komplettering liksom det viktigaste målningsarbetet i övrigt, har utförts av konservator Alfred Nilson och hans ateljé.

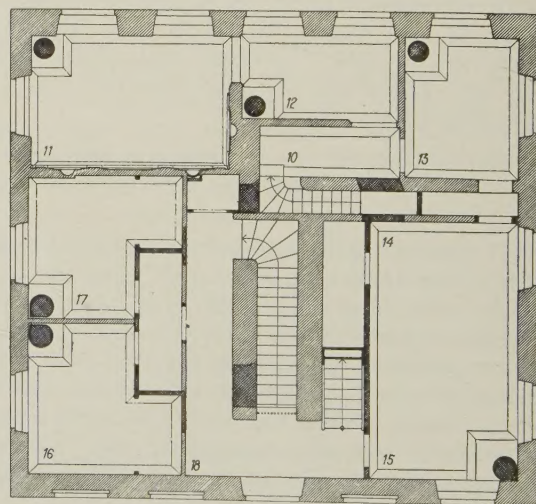
Bottenplan efter rekonstruktionen.
Skala 1:200.

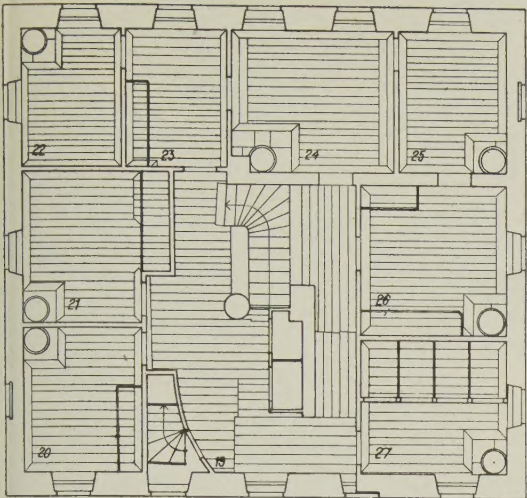
Våning 2 tr. efter rekonstruktionen.

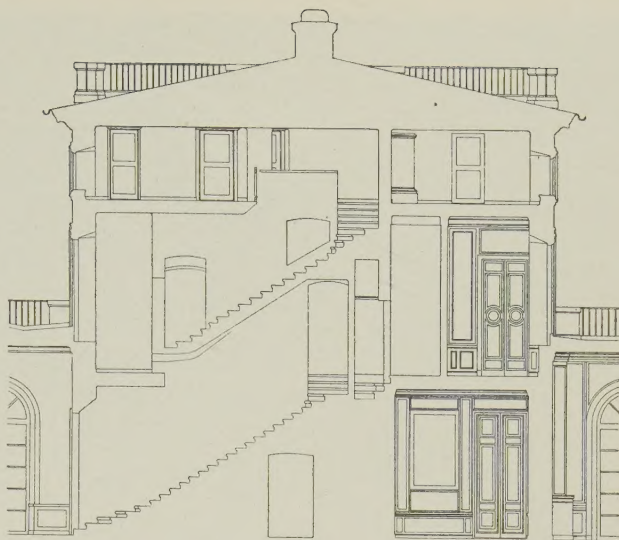
Entresol efter rekonstruktionen.

Våning 1 tr. efter rekonstruktionen.

Våning 2 tr. Uppmätning före restaureringen.

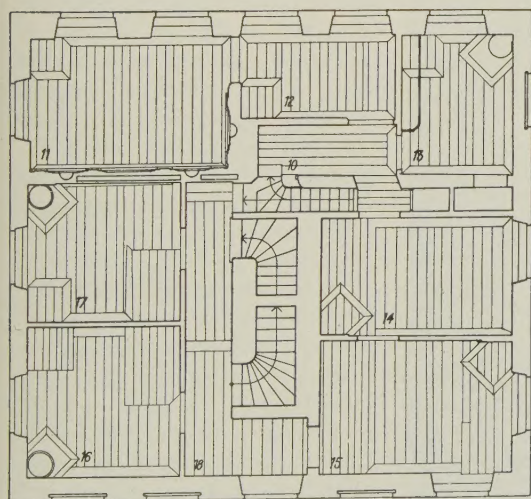

Sektion före restaureringen. Skala 1:200.

1. Vestibulen eller anrättningsrummet.
2. Matsalen.
3. Stora salongen.
4. Blå förmaket.
5. Spegelsalongen.
6. Gustaf III:s sängkammare.
7. Biblioteket.
11. Kungens Divan.
12. Divanens förtur.
13. Lilla kabinettet eller toaletterummet.
- 14—15. Garderob för Konungens betjäning, våning 1 tr.

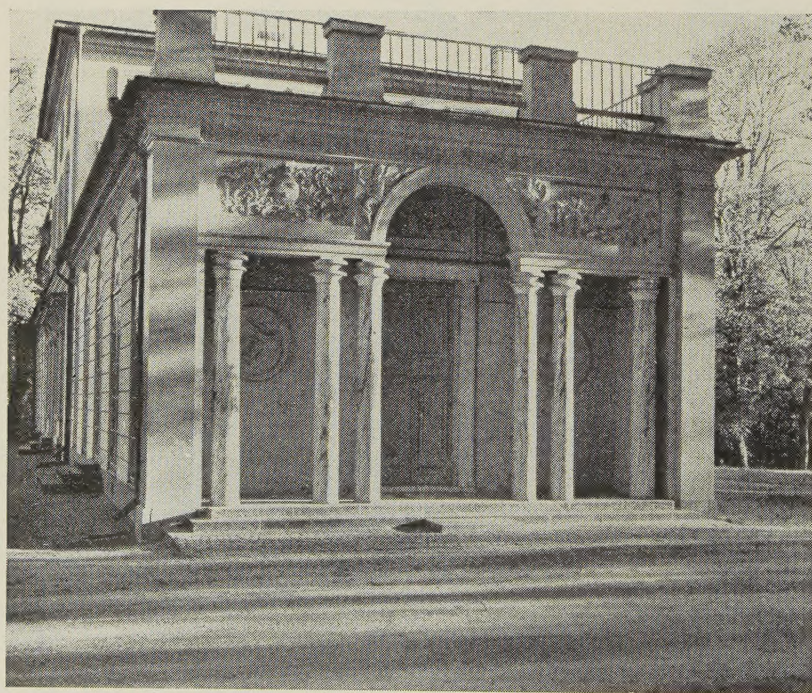
Sektion efter restaureringen.

Våning 1 tr. Uppmätning före restaureringen.

Tempelmans ritning till gavelfasad.

Entréfasaden.

Ensemble dans la Salle à Manier du Chateau de Haga.

Restaureringen och möbleringen ur konsthistorisk synpunkt

Av fil. dr Carl David Moselius

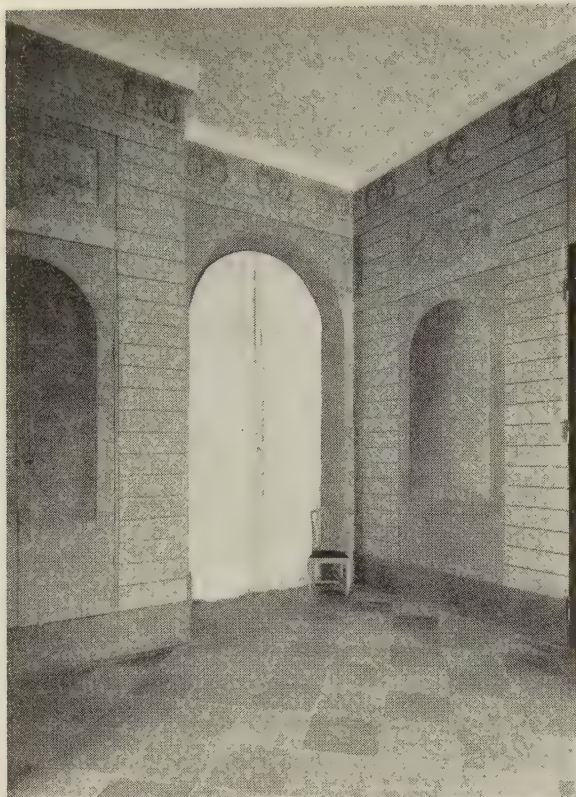
Gustav III:s paviljong uppfördes efter Tempelmans ritningar i intimt samarbete med konungen. Det framgår bl. a. av dennes egenhändiga anteckningar på arkitektens första förslag till Brahelunds om- och tillbyggnad. Med sitt förhöjda, nästan kvadratiska mittparti, som omfattar det äldre stenhuset, och sina betydligt lägre och smalare flyglar har byggnaden i sitt yttre närmast fransk karaktär. Den centrala delen är sålunda uppenbart inspirerad av Petit Trianon. Men det är knappast exteriören som skapat paviljongens berömmelse. Dess konstnärliga rang och värde vilar främst på interiörerna.

Vid den dekorativa utsmyckningen av rummen på Haga stod en större begåvning än Tempelman till konungens förfogande, Louis Masreliez, som här formade sin första stora ensemble i sengustaviansk stil. I de målade, starkt figurala arabesker, som utgöra stilens bärande element, följer denne passionerade vän av de gamla mönster och förebilder i romersk antik och italiensk renässans, Titi termer och Pompeji, Raffaels loggier, Villa Madama och Giulio Romanos Mantua. Men de rika melodier han här spelar ur äldre konst äro alltid burna av en stark personlig inspiration. Det är i kraft av ett djupt inre engagement han rycker oss med och förlämnar hela denna olymp av gudar ett bevingat liv. I rummen på Haga förbin-

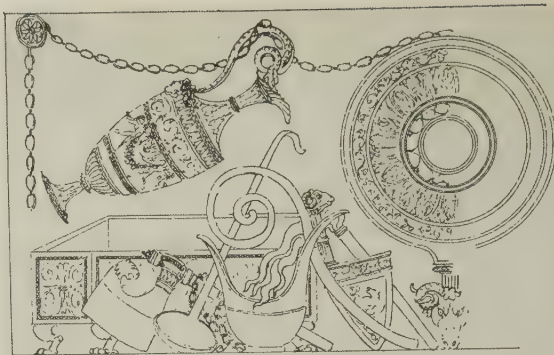
der oss Masreliez osökt och naturligt med ett stort och dyrbart kulturarv och lyfter oss därmed in i en strängare, mera klassisk tradition än den franska som i hans tanke alltför länge behärskat stilen och smaken här hemma. Interiörerna intressera inte minst som ett ovanligt rent uttryck för det sena 1700-talets aspirationer och vittna bland annat om hur långt konungen under sina sista år hunnit avlägsna sig från rokokon. Det är mot denna bakgrund vi måste se restaureringen. Hade inte en betydande konstnär signerat paviljongen och fyllt den med sin anda, skulle våra ansträngningar att återställa den i sitt ursprungliga skick ha varit meningslösa.

I likhet med så många andra äldre slott hade Gustav III:s paviljong undergått stora förändringar under 1800-talet. Exteriören framträdde i en ganska hård röd färg i stället för en mild gul. Mellanväningens entresolering hade borttagits och dess karaktärsfulla smårum förbytts i höga och stillösa salar. Flera av de kungliga rummen hade genom ingrepp av olika slag glidit ut ur den gustavianska ensemblen. Den gamla dekoren i matsal och vestibul var, troligen på grund av fuktskador, många gånger övermålad. Sängkammaren, som förlorat sin alkov, hade fått lister och ramverk omkastade och väggarna klädda med bruna stofftapeter. Biblioteket hade berövats så-

DK 645: 728.84 2170

Vestibulen, efter restaureringen.

Masreliez' teckningar till detaljer i vestibulen.

väl böcker som fast inredning och dessutom genom en skärmvägg uppdelats i två mindre rum. Men även de bättre bevarade interiörerna presenterade sig ofta i ett mindre tilltalande skick. En av de vackraste, den stora mitsalongen, hade på grund av tidens patina fått en varmt gulbrun ton som var helt missvisande. Boiserierna äkta förgyllning var i detta som i flera andra rum delvis överbronserad. Samtliga tak i de större salarna vanpryddes av klumpiga papier maché-ornament som dock plockats ned kort före restaureringen. De gamla möblerna slutligen voro i stor utsträckning skingrade. Paviljongen hade kort sagt lidit hårt och fått många sår. Skulle det överhuvud visa sig möjligt att återvinna det förlorade?

Forskarens arbete hade här närmast en förberedande, vägledande karaktär. Hans uppgift var att sammanföra och ordna ett rikt historiskt material för att ställa byggnad och rum i klar belysning av detta. Med sina handlingar skulle han söka återuppbygga paviljongen och helst övertygande visa hur den tedde sig och fungerade på Gustav III:s tid. Ju fylligare och mera exakt dokumenteringen var, desto större värde borde den kunna få för lösningen av de olika rekonstruktionsproblemen. Två viktiga källor öppnade sig här, å ena sidan ritningar och teckningar, å den andra ett omfattande arkivaliskt stoff, i främsta rummet räkenskaper och inventarier.

En av de första frågor som diskuterades gällde interiörens färg. På ett par akvareller av Elias Martin och Cumelin så vi en ljusgul paviljong, och gul kallas den även i handlingar från tiden. Undersökningar visade att den ursprungliga färgen alltså låg kvar

under den röda övermålningen som därmed var dömd att försvinna. Av Tempelman föreligga endast några förberedande planer till paviljongen. De definitiva byggnadsritningarna, som omnämnas i en handskriven förteckning, äro och förbli troligen borta. Så mycket djärvare var slottsarkitekten Ragnar Hjorths förslag att återinföra den entresolerade mellanvåningen och rekonstruera de övre våningarnas ursprungliga rumsindelning. Ett visst stöd hade han väl här i de utdrag som gjorts ur räkenskaper och inventarier, men huvudsakligen måste han dock söka sig fram på egen hand och följa spåren i byggnaden. Genomförandet av denna svåra och komplicerade uppgift, som återskänkte paviljongen många av dess karaktärsfulla smårum, måste betecknas som en av restaureringens största vinster.

Om Tempelman i viss mån svikit oss, har Masreliez så mycket mer ingående redogjort för sin verksamhet på Haga. I ett flödande material av teckningar till friser, dörrar och överstycken, väggfält, hela rum och möbler kunna vi i detalj följa konstnären i hans arbete. Raffinerade smärre skisser och utkast, laverade och i tusch, omväxla med monumental arbetsritningar i naturlig storlek. Inte minst de senare visa vilken omsorg målaren nedlagt på utformningen av sin första ensemble. Men ännu mera fängsla ett antal stora akvarellerade kompositioner som i regel äro försedda med skala och Masreliez' egenhändiga påskriffter. Flera av dessa ritningar bära till yttermera visso ett »approuvé Gustave» och några dessutom utförliga anteckningar av konungen. Inalles ha vi från olika håll sammanfört 153 Haga-blad som huvudsak-

Matsalen.

ligen referera till den målade dekoren men även lämna viktiga upplysningar rörande möbleringen. I sviten äro samtliga rum i konungens stora och lilla våning rikt representerade. Oberoende av sin konstnärliga kvalitet måste detta material tillmätas ett mycket högt dokumentariskt värde. Särskilt betydelsefulla för restaureringen voro naturligtvis ritningarna till de »förlorade» rummen. Vestibul, matsal, sängkammare och bibliotek stego här fram på nytt i sin ursprungliga eller i varje fall tillämnade form. Konturerna till det Haga vi sökte började klarna. Men hur dyrbara Masreliez' teckningar än äro, lämna de dock inga avgörande bevis för att de verkligen utfördes. För att vinna säkrare kunskap om monumentet och de krafter som här voro verksamma måste vi gå till arkiven.¹

Huvudkällan utgöres av Haga kassaräkningar under de år paviljongen uppfördes och inreddes 1787—1792. Verifikationerna fördela arbetet klart och konsekvent på de olika händer som utförde det, här ligger deras främsta värde, och låta oss samtidigt i detalj följa utformningen av byggnad, rum och möbler. Skildringen är i vissa avseenden definitiv. Det gällde bara att gräva fram den. I ett femtontal räkningar sökte vi först och främst belägga arbetet på själva byggnaden. Av ojämförligt mycket större intresse för restaureringen var dock den fylliga redogörelse sviten ger för verksamheten i det inre. Verifikationer, som belyste rummens dekorativa utsmyck-

ning, excerperades därför i stort antal och lades i kronologisk följd på sina respektive rum, vestibul, matsal, stora salongen etc. Härmed hade ritningarna fått sitt naturliga komplement. De målade arabesker, som förlänat paviljongen så mycket av dess liv och uttryck, utfördes enligt specificerade räkningar av Carl Gustaf Eckstein och Jonas Kastberg. Särskilt synes Ecksteins insats här ha varit betydande. För väggfältens skulpterade ramverk svarade konstnärens bror Jean Baptiste Masreliez och Pehr Ljung. Men samtliga arbeten utfördes under Louis Masreliez' omedelbara ledning, det framgår redan av ritningarna och bekräftas av räkenskaperna. Verifikationerna ge även en ganska god, ehuru icke uttömmande skildring av den ursprungliga möbleringen. Möbelsräkningar avskrevos följaktligen i stor utsträckning och ordnades, i likhet med de förra, kronologiskt i anslutning till rummen, medan en mindre svit sammanfördes under beteckningen »blandade». I dessa handlingar träffa vi änyo Jean Baptiste Masreliez och Pehr Ljung som förfärdigat talrika bord, gueridoner m. m. för paviljongen. Här möter oss även Erik Öhrmark som lämnat en rik tribut av soffor och stolar. Ännu ett par bekantskaper av värde, som räkenskaperna förmedla, äro ebenisten G. A. Ditzinger och ciselören F. L. Rung. Den förre framträder med några utsökta bord och två fönsterskåp, den senare med ett par vackra bronsapplikker och en girandole. Men även dessa arbeten äro inspirerade av Louis Masreliez och kunna i de flesta fall beläggas med hans ritningar. Möbleringen under detta stilstränga skede var helt enkelt sista ledet i den konstnärliga kompositionen.

¹ En annan viktig kunskapskälla var naturligtvis byggnaden själv som ingående studerades av slottsarkitekten.

Om byggnad och fast inredning i verifikationerna få en avgörande dokumentering, redovisas strängt taget endast de möbler som utfördes av svenska konsthantverkare. Denna lucka fylles lyckligt av Gustav III:s bouppteckning som ger en högst stimulerande bild av paviljongens lösöre vid tiden för konungens fränfalle. Samtliga större och smärre föremål, svenska, franska och italienska, äro här förtecknade rum efter rum. Instrumentet excerperades därför i de delar som rörde paviljongen. Värdefulla kompletterande upplysningar rörande den äldre möbleringen lämna även Haga-inventarier av 1798, 1809 och 1819, vilka likaledes framlades i avskrifter.

För att skänka Gustavs Haga ett varmare och intimare ljus än de officiella papperen förmådde förläna det, granskades även samtida brev, memoarer och dagboksanteckningar i stort antal, tryckta och otryckta. I brev till konungen från sin utländska resa 1790 berättar Edelcrantz om talrika inköp för paviljongen. Adlerbeth meddelar i sina Historiska anteckningar åtskilliga Haganotiser av intresse, medan Schröderheim på sitt oeffterhärmliga sätt skildrar livet härute i fängslande ögonblicksbilder. Även Hochschild, Axel v. Fersen d. y. och Hedvig Elisabeth Charlotta lämna värdefulla bidrag till paviljongens äldre historia. C. D. af Burén slutligen ger oss hösten 1792 den första utförliga beskrivningen av det lilla slottets rum och möbler i sin ännu otryckta dagbok.

Men härmed var icke forskarens uppgift slutförd. Han borde även söka belägga de förändringar paviljongen undergått under senare år. Huvudkällan för ett studium av själva byggnaden var naturligtvis Haga kassaräkningar från 1792 till vår egen tid. Sviten, som fränsett ett par smärre luckor föreligger komplett, genomgicks i sin helhet och excerperades i de delar som rörde mera betydande ingrepp. De skiftande öden möbleringen undergått kunde bäst följas i tre Hagainventarier av 1841, 1868 och 1895. Men även Riksmarskalksämhetets rapporter till Kammarkollegium rörande förändringar i de kungliga slottens husgeråd och lösöre lämna många värdefulla upplysningar.

Insamlandet av det rika historiska material, för vilket vi här i korthet redogjort, var ingen akademisk övning utan hade ett mycket bestämt praktiskt syfte. Det avsåg närmast att förbereda och underlätta återställandet av Gustav III:s paviljong i det skick den framträdde under konungens sista år. Ju rikare och mera fullständig dokumenteringen var, desto större voro förutsättningarna för ett gynnsamt resultat. Masreliez' ritningar, den centrala kunskapskällan, gävo onekligen en mycket klar bild av paviljongens rum och möbler. Men definitivt blev konstnärens skildring först då den fick stöd av ett arkivaliskt stoff, främst verifikationerna. Med dessa grundläggande sviter lagda sida vid sida befunno vi oss på fast mark. Ritningarna belyste räkenskaperna, medan räkenskaperna gävo ritningarna den beviskraft de tidigare saknat.

Speciellt intresse fick naturligtvis denna avgörande dokumentering för återställandet av de »förlorade» rummen, vestibul, matsal, sängkammare och bibliotek. Vi visste här på förhand vad man hade att söka. Denna säkra kunskap hade icke blott en vägledande och stimulerande betydelse för dem som utförde restaureringsarbetet, konservator Nilson och hans medhjälpare, utan var även ägnad att förebygga misstag. I *vestibulen* framtogs ungefär en tredjedel av den gamla målade dekoren, allt som fanns kvar. Samtidigt återfingo dörrarna sin rätta valnötsfärg som låg bevarad under många lager av övermålning. *Matsalen* gav onekligen en rikare behållning. En granitfärgad sockel, ett tjugutal pilastrar, målade friser och överstycken och bronserade dörrar stego här successivt fram och gävo en allt fylligare bild av den ursprungliga interiören. Efter hårt arbete hade rummet återvunnit omkring fem sjättedelar av sin gamla dekor. Skulle matsal och vestibul lämnas i det skick de framträdde eller kompletteras? I detta ögonblick ställdes genom docent Nils G. Wollin ett stort antal arbetsritningar av Masreliez till vårt förfogande. Materialet omfattade även förslaget i naturlig storlek till samtliga målningar i de båda rummen, fränsett ett överstycke i salen. Härmed måste frågan anses besvarad. Arbetsritningarna fingo nu tjänstgöra på nytt efter hundrafemtio år och under Masreliez' omedelbara ledning återställdes den målade dekoren i sin helhet i matsal och vestibul. En av Gustav III approberad ritning till matsalens fondvägg domineras av en ståtlig kolonnnakelugn som även kan beläggas i räkenskaperna. I anslutning till detta dokument utfördes en något förenklad kopia av kakelugnen och uppsattes

på den gamla platsen. En av Masreliez' ritningar presenterar samtliga väggfält i den under 1800-talet starkt förvanskade *sängkammaren*. Efter detta kapitala blad reorganiserades rummet utan alltför stora svårigheter. Den borttappade alkoven insattes på nytt. Gamla lister och ramverk, som råkat i oordning vid förändringen 1869, återfördes till sina rätta platser och kompletterades i vissa delar. Slutligen flyttades Roslins målning, Henrik IV och Sully, tillbaka till långväggen mitt emot fönstren. Efter dessa modifieringar framträdde sängkammaren åter i sitt ursprungliga skick. Endast tapetfrågan väntade ännu sin lösning.

En interiör av speciellt intresse i detta sammanhang var *biblioteket*, som 1869 förlorat varje spår av sin gamla inredning och dessutom uppdelats av en skärmvägg i två mindre rum. Man hade onekligen gjort vad man kunde för att eliminera det. Även här ge Masreliez' ritningar klart besked. I ett av konungen gillat förslag, som bekräftas av räkenskaperna, har konstnären närmare redogjort för bibliotekets ursprungliga utformning. Projektet visar en av böcker inklädd fondvägg som bl. a. smyckas av en rik cheminée. Med ledning av denna ritning borttogs skärmväggen redan 1925. Samtidigt återfördes den gamla marmorspisen, som hamnat i Nordiska museets förråd, och uppsattes på sin ungefärliga plats i rummet.

I samband med restaureringen blev frågan om bibliotekets återställande ånyo aktuell. Cheminéeen rycktes nu något längre fram och fick härmed sin rätta placering. Men det avgörande elementet var de bokhyllor som en gång klätt rummets samtliga väggar. Endast om de funnos bevarade och kunde skaffas tillbaka, förelåg möjlighet att rädda även denna interiör. En anteckning av Ludvig Loström ledde oss på rätt spår och efter åtskilligt sökande påträffade vi de gamla hyllorna i Stockholms slott infällda i två stora klädska. Ur denna materialbod hämtades de nu fram och återuppsattes av arkitekten med trika kompletteringar i sju inre och ett yttre skåp. Rekonstruktionen utfördes visserligen i anslutning till Masreliez' ritningar och de noggranna måttuppgifter verifikationerna lämna men erbjöd icke desto mindre många svåra problem. Med sina vita hyllor och skåp, förgyllda lister och skulpterade ramverk framträdde biblioteket på nytt i sin ursprungliga infattning. Men de tomma hyllorna ropade på de böcker som en gång stått där. Av bröderna Axel och Helge Ax:son Johnson hade Konungen 1923 fått mottaga en dyrbar bokgåva som omfattade 837 volymer ur det gamla Hagabiblioteket. Med Hans Majestäts medgivande överfördes dessa böcker från Stockholms slott till Haga och uppställdes i de rekonstruerade skåpen av Konungens bibliotekarie, arkivrådet J. Ax. Almquist. Ingående undersökningar visa att omkring tusen Hagavolymer ingingo i Kungliga biblioteket. Efter en framställning till Riksbibliotekarien Oscar Wieselgren att återfå vissa delar av detta bokbestånd återlämnades ca 600 volymer och uppsattes i omedelbar anslutning till de föregående. Frånsett de glest besatta foliokompartimenten voro nu samtliga skåp, som klädde de inre väggarna, väl fyllda. Endast det sista, mellan fönstren, stod ännu tomt. I konungens bibliotek på Stockholms slott funnos emellertid ytterligare 200 à

300 Hagavolymer, ett arv från änkedrottning Carola av Sachsen. På därom gjord hemställen överlämnades även dessa till paviljongen för att uppställas i det sista skåpet. Med de rätta böckerna i gamla vackra band hade biblioteket återfått sitt ursprungliga liv och uttryck. Interiören var definitivt räddad.

Den kungliga sviten på Haga bestod av ytterligare fem rum, tre stora salonger på nedre botten och två mindre kabinett en trappa upp, divanen och dess förmak. Som alla voro jämförelsevis väl bevarade, fick restaureringen här närmast karaktären av rengöring. I blå förmaket och spegelsalongen, som buro en väl avvägd dekor i vitt och guld, befriades dörrar och panel från olika lager av övermålning. Den delvis överbronsade förgyllningen i lister och ramverk rensades upp och defekta boiserier kompletterades. Slutligen plockades den gamla granitfärgen fram i spegelsalongens attikafält. Med dessa relativt enkla åtgärder fördes rummen åtskilliga steg närmare sitt ursprungliga skick. Stora salongen, divanen och dess förmak levde framför allt i sina målade arabesker som lidit ganska hårt av smuts och gammal fernissa. Den från början kyliga färgställningen hade dämpats betänkligt och med åren fått en allt varmare ton som starkast framträdde i stora salongen. Genom en

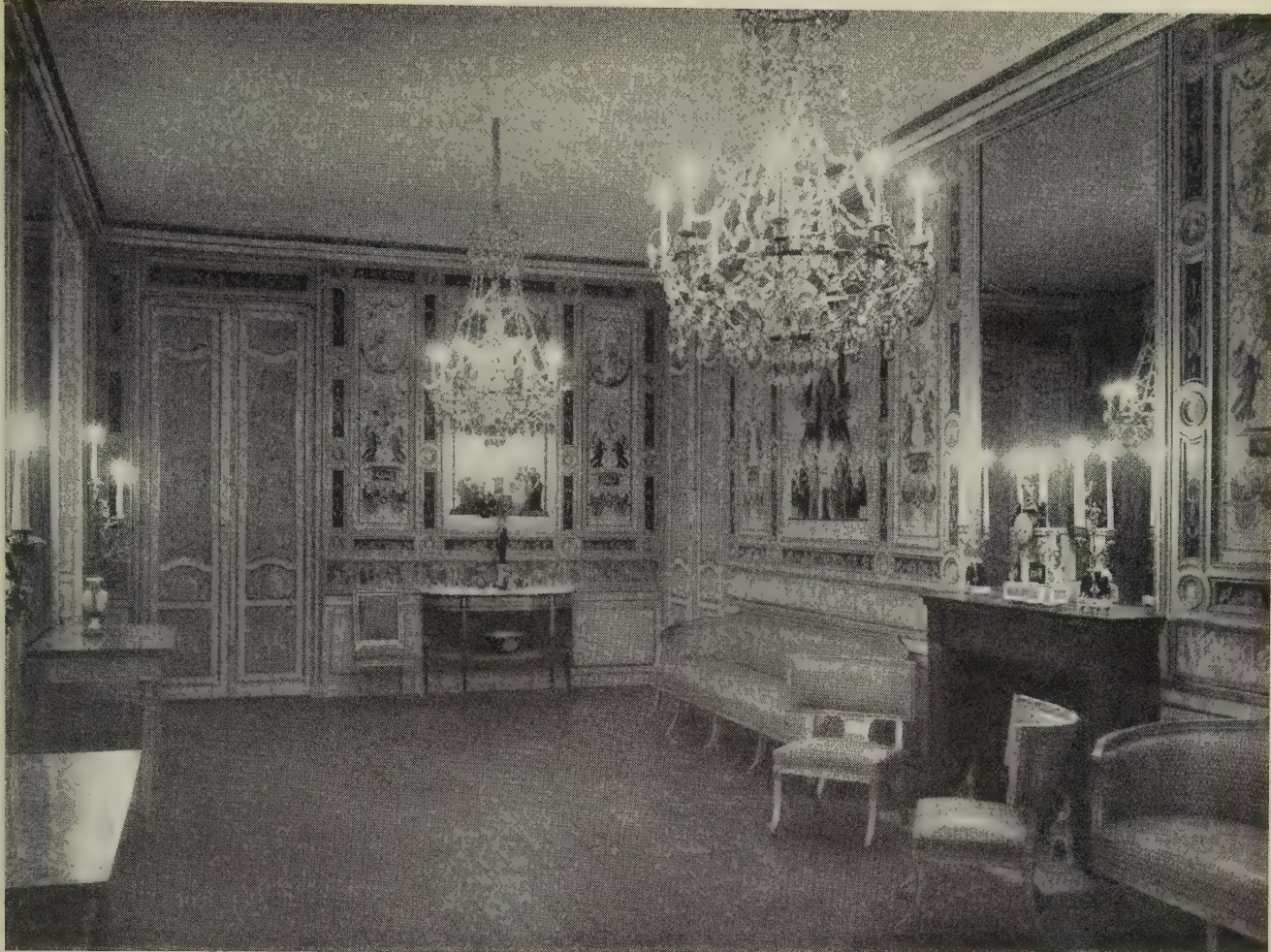
Stora salongen.

försiktig rengöring avlägsnades nu denna missvisande patina. Väggfältens fonder, som länge stått gula eller bruna, framträdde åter vita. Det blå fick en svalare ton, det grå en friskare klang. Hela atmosfären blev ljusare och lättare. Panel och dörrar rensades samtidigt från olika lager av övermålning och guld i boiserierna återfick sin gamla glans.

Mellenvåningens nyuppförda entresol hade skänkt paviljongen en hel rad karaktärsfulla smårum som i sin relativt enkla utsmyckning stodo i en välgörande motsättning till den kungliga sviten. Varje spår av målad dekor, blomsterrankor, mänderlister etc. tillvaratogs här omsorgsfullt och kompletterades försiktigt i de delar nöden krävde. Frånsett konungens lilla kabinett, som livas av lätta arabesker, och den stora garderoben i grått voro dess rum reserverade för uppvaktningen. Till sist rengjordes även rummen i den bättre bevarade attikavåningen och återfördes därmed så långt som det överhuvud var möjligt till sitt ursprungliga skick.

Hur mycket de återställda interiörerna än fängslade i och för sig, saknades dock det sista livgivande elementet: möblerna. Louis Masreliez' främsta uppgift var visserligen rummens dekorativa utsmyckning. Ritningarna ge här ett mycket klart besked. Men han har även utfört talrika teckningar till soffor, bord, stolar, gueridoner och bronsarbeten för dessa rum. Dekorören var följaktligen också konstnärlig ledare av möbleringen som i väsentliga delar formats efter hans skisser. Ingenting visar bättre än detta förhål-

lande det intima sambandet mellan lös och fast inredning under det gamla aristokratiska samhällets sista år. Men l'ancien régimes högt utvecklade känsla för stil och ensemble gick under 1800-talet förvånande snabbt förlorad. Dekor och möbler, som en gång så intimt avpassats till varandra, gled nu allt längre isär och harmonien rubbades och försvann.

De utförliga excerpter vi gjort ur Haga kassaräkningar och Gustav III:s bouppteckning, äldre och nyare Hagainventarier och Riksmarskalksämhetets rapporter avsågo väl närmast att ge en fyllig bild av paviljongens ursprungliga möblering. Men det arkivaliska materialet tillåter oss även att i stora drag följa förändringar i det gamla beståndet. Äldre Hagamöbler hade under årens lopp i växande antal överförts till andra kungliga slott, då de icke försåts eller förbrukats, medan möbler av senare typ och tillverkning strömmat in i de förras ställe. Ännu 1910 och 1911 blevo paviljongens gamla inventarier föremål för en hård beskattning. Talrika byråar, bord, stolar, pendyler, vaser och smärre bronser avhämades under dessa år till Stockholms slott, inte sällan för vidare befordran till konungaparets nyrestaureerade våningar på Drottningholm. Endast ett av rummen, stora salongen, gav efter denna åderlåtning ett någorlunda riktigt intryck av den ursprungliga möbleringen med sina gamla soffor, stolar och bord. Flera av de större salarna hade dock fått behålla sina vackra Hagakronor, och spridda här och var stodo några konsolbord, stolar och smärre föremål, som likaledes

kunde beläggas i bouppteckningen av 1792. Men för övrigt var den högst tillfälliga möbleringen av betydligt senare datum och föga ägnad att göra interiörerna rättvisa. Vid divanens fondvägg hade man sålunda, för att endast nämna ett exempel, ställt en tung empiresäng i mahogny.

Det växande intresset för den gustavianska tidens dekorativa konst under 1920-talet medförde emellertid en snabb förbättring för paviljongen. Med allt större sympati och förståelse började man nu omfatta både dess lösa och fasta inredning. Som ett av de första bevisen på denna förändrade inställning lät överintendenten John Böttiger 1925 till Haga överföra ett betydande antal möbler ur det gamla beståndet. Matsalen fick nu tillbaka tre dussin stolar i engelsk facon, två s. k. bufetter och ett par servanter, stora salongen två dyrbara sideboard av den franska ebenisten Weissweiler, sängkammaren en rund kommod av mahogny och biblioteket en trappstege. I försändelsen ingick även Ditzingers konselj bord som tills vidare ställdes i blå förmaket. Det var onekligen en högst välbehövlig förstärkning efter alla förluster. Vi disponerade följaktligen över ett icke obetydligt originalmaterial då frågan om paviljongens möblering blev aktuell våren 1942. Men vägen var ännu lång. Skulle det gamla beståndet i väsentliga delar kunna återuppbyggas, borde möbler och smärre föremål, som bevisligen tillhört Haga, också återställas till Haga var de än påträffades. Denna för arbetet avgörande synpunkt delades helt av överinten-

Blå förmaket.

denten Gunnar Mascoll Silfverstolpe. Men hur värdefull principen än skulle visa sig vara för möblerna, kunde den icke rädda det textila elementet som betytt så mycket för interiörernas utformning. De mattor, sidentapeter och tyger av olika slag som ingått i den ursprungliga uppsättningen voro nämligen förslitna och förbrukade eller i varje fall försvunna. Endast genom omfattande köp av stoffer i samma art och stil som de gamla kunde ensemblen återställas. Riksdagen hade trots kriget utanordnat avsevärda belopp för restaurering av byggnad och rum. Men för paviljongens möblering funnos inga medel disponibla. För att fylla denna brist vände vi oss till en enskild man, Hagavännen Helge Ax:son Johnson, som omedelbart ställde 100 000 kronor till Riksmarskalksämhetets förfogande. Gåvobrevet är daterat 3 juli 1942, blott några dagar före donators död.

När det praktiska arbetet med paviljongens möblering ett eller ett par år senare på allvar började, hade Husgerådskammaren fått en ny chef, intendenten sedermera överintendenten Åke Setterwall. Vi skulle nu med förenade krafter söka lösa den allt annat än lätta uppgiften.

För uppspårandet av gamla Hagamöbler visade sig snart de rika excerpter som framlagts alltför vidlyftiga. Vi behövde en lättare tillgänglig och mera överskådlig framställning. En av dr Setterwalls första åtgärder blev därför att utarbeta en klar och koncentrerad sammanfattning av det insamlade arkivmaterialet. Med denna resumé hade vi fått ett värdefullt sökarinstrument som skulle komma att fungera med stor effektivitet, inte minst på grund av Husgerådskammarens noggranna inventering. Möbler och smärre föremål, som tillhört Haga, bära nämligen i regel ett H framför sina gamla nummer och kunde följaktligen utan större svårighet identifieras. Men det gällde att finna dem. Vi genomsökte därför systematiskt olika våningar på Stockholms slott, Drottningholm och Tullgarn och naturligtvis också Husgerådskammarens många förråd och magasin. Det omfattande spaningsarbetet kunde visserligen stundom verka tröttsamt men var alltid spännande och stimulerade inte minst genom de stora och betydande fynd som gjordes. Soffor, stolar, sängar, byråar, bord och speglar, ljuskronor, kandelabrar och mindre stakar, pendyler och bronser inringades i allt större antal. Väsentliga delar av Gustav III:s gamla Hagamöbler voro återfunna. Men möblerna befunno sig i regel i ett ganska dåligt skick. Förgyllda soffor och stolar voro nästan alltid överbronserade. De rengjordes nu omsorgsfullt och det gamla guldets plockades försiktigt fram. Övermalade bord och byråar rensades likaledes och återställdes i sin ursprungliga färg. Bruna stolpsängar blevo grå och talrika defekter lagades. Först efter denna ingående behandling, som stod i full analogi med arbetet på rummens fasta inredning och utfördes av samma krafter, översändes möblerna till Haga.

Böttigers påbörjade arbete på matsalens möblering fortsattes nu och fullföljdes. Rummet återfick från spegelsalongen en av sina gamla ljuskronor. För att fylla platsen efter den andra och ge bättre balans gjordes en kopia. Endast två av salens fyra servanter hade påträffats. Deras placering på långväggarna

Blå förmaket.

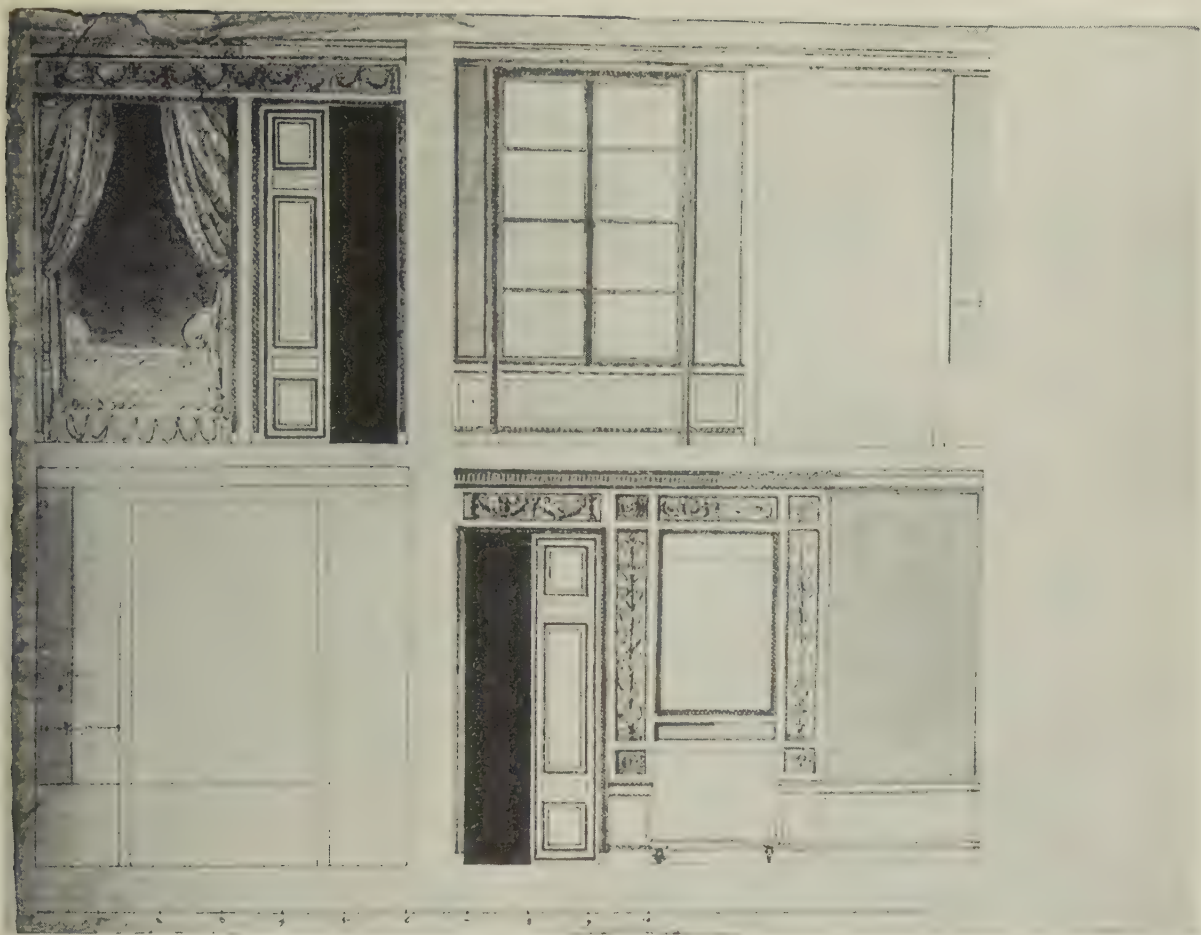

Spegelsalongen.

framför avsnitten mellan fönstren fordrade två kopior. Det var enda möjligheten att återställa symmetrien. I mittaxeln mellan borden återuppsattes därefter två romerska marmorbyster på granitfärgade träkolonner. Till sist infördes ett längre ovalt bord på bockar i likhet med det gamla. Rekonstruktionen avsåg väl främst att understryka rummets karaktär av matsal men också att täcka en del av den tomma golvytan. Stora salongen hade fått behålla mer av sin ursprungliga möblering än något annat rum och framträdde följaktligen i ett ganska gott skick. Men ett mycket betydelsefullt element saknades sedan länge: de gamla ljuskronorna. De sista ersättarna i empire voro alltför tunga och täta för den känsliga dekoren. Nu återställdes sent omsider de riktiga kronorna som hängt i ett par mindre rum på Stockholms slott. Salongen fick även tillbaka fyra franska kandelabrar, som efter bouppteckningen placerades på sina respektive bord, och cheminéen ett garnityr i lousiseize. Interiören närmade sig genom dessa tillskott alltmera sitt ursprungliga utseende och fick, främst tack vare kronorna, en finare slipning. Långt mera betydande var dock den vinst blå förmaket gjorde. Här funnos från början endast den magnifika ljuskronan och två sen-gustavianska gueridoner i trä med franska girandoler. Ett vackert anslag visserligen, men heller icke mer. I Operans kungliga foyer påträffades nu och återlämnades till Haga rummets hela möbel, en längre soffa och femton av sexton karmstolar efter Masreliez'

ritningar förfärdigade av Erik Öhrmark och ornerade av konstnärens bror. Av utmärkt verkan äro särskilt de sella curulis-inspirerade stolarna. Ytterligare några fynd i den ursprungliga ensemblen kunna nämnas, denna gång i slottets förråd, en fyrbladig skärm av tidigare gustaviansk typ, ett spelbord i mahogny och lousiseize-garnityret på cheminéen. Blå förmaket har dessutom i testamentarisk gåva av prins Eugen fått motta ett utsökt bord av Ditzinger. Spegelsalongens möblering, som knappast hunnit avslutas vid konungens död, var kanske av denna anledning ganska sparsam. De mest framträdande elementen äro enligt bouppteckningen tre soffor, tio stolar och två ljuskronor. Två av de gamla sofforna ha återfunnits och efter smärre kompletteringar ställts tillbaka, medan samtliga stolar av samma romerska modell som de föregående kunnat beläggas och överföras. Ännu betydelsefullare, ja avgörande för hela interiören äro de sällsynt vackra ljuskronorna som lyckligtvis fått stanna på platsen. Men hängningen har justerats sedan en tredje krona, som länge gjort dem sällskap, överförts till matsalen. I likhet med blå förmaket erhöll även sängkammaren en mycket rik skörd. Från olika våningar och förråd på Stockholms slott letades så småningom hela möblen fram, en chaiselongue, som tidigare förkortats och därför måste kompletteras, två fåtöljer och fem stolar, samtliga signerade av Öhrmark. Den gamla ljuskronan, som förut hängt i divanen, återställdes och det lilla

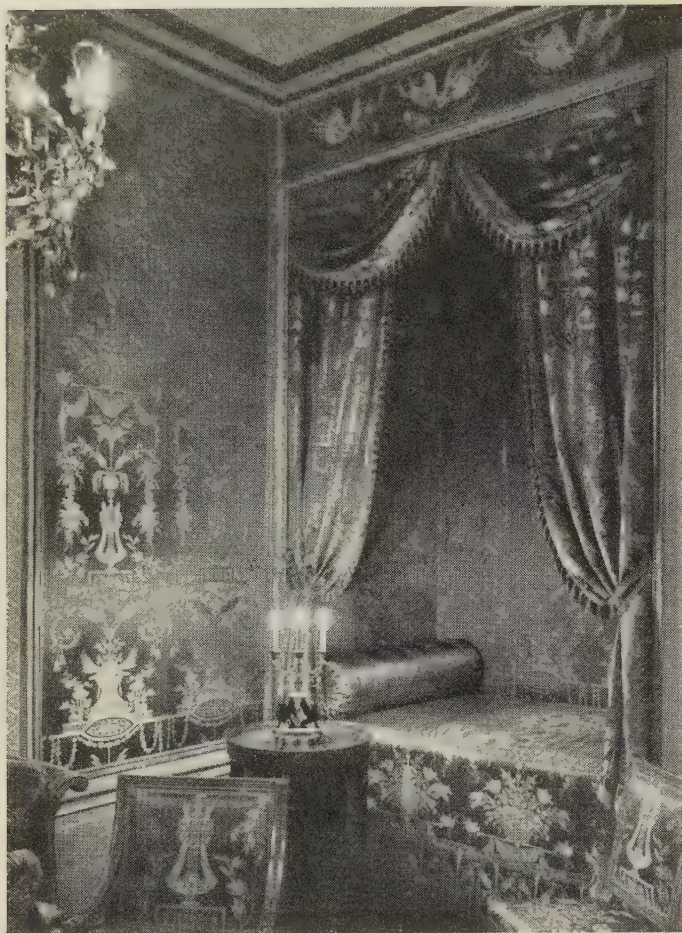

Inredningsritning till kungens sängkammare. Nedan interiör.

konsolbordet, som hävdad sin plats genom alla förändringar, fick tillbaka en vacker lousseize-pendyl och två likaledes franska bronsstakar. Ensemblen förhöjdes ytterligare av ett par föremål, som redan tidigare hittat hem: den runda mahognykommoden och alabasterstatyetten på kakelugnen med en ciselerad praktstake av Rung.

Med påfallande stort intresse har Masreliez under sitt arbete på biblioteket gått till utformningen av fondväggens centrala parti. Den praktfulla italienska marmorchéminéen utgjorde här basen för och gav själva anslaget till en rik dekor som betecknar interiörens högsta stegring. Mycket av rummets effekt berodde på om vi kunde rädda denna. Spisens övre del kröntes ursprungligen av Sergels medaljong av Creutz som mot vanligheten huggits i marmor och dessutom infattats av en ciselerad bronsram. Den antydes på Masreliez' ritning och kan närmare beläggas i verifikationerna. Originalet försvann emellertid med Gustav IV Adolf och vår enda möjlighet att ersätta det var att låta utföra en kopia i gips med förgylld ram. Medaljongen är på ritningen infälld mellan två caducéer, det första utkastet till de ciselerade över en meter höga bronsapplikker av Rung som räkenskaperna utförligt redovisa. Med ledning av dessa dokument var det relativt lätt att identifiera applikerna i ett rum på Stockholms slott. De återlämnades nu och uppsattes på sina gamla platser där de göra en

Alkoven i kungens sängkammare.

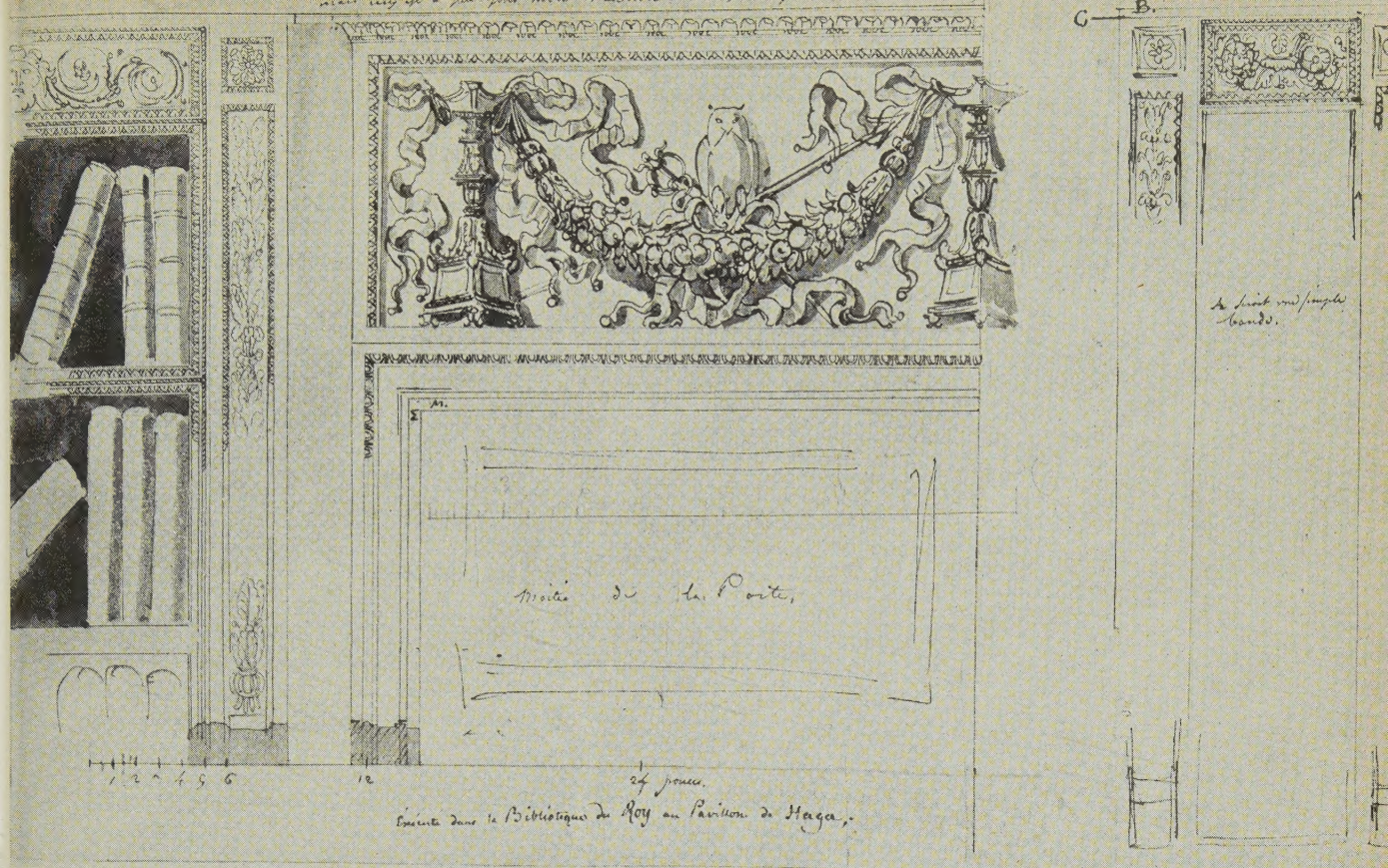
ypperlig verkan. Även spisens ståtliga bronsaltare, som överförts från Ulriksdal, är ett arbete av Rung efter Masreliez' ritning. Möbleringen i mera egentlig mening erbjöd större svårigheter. De mindre bord som här haft sin plats gäckade alla våra ansträngningar. För att fylla denna lucka och motivera rummets karaktär lånades ett utsökt skrivbord av Haupt. Men den originella skrivstolen är konungens egen och kan i likhet med de båda fätöljerna och den karaktärsfulla trappstegen beläggas i handlingarna. Interiören omfattar även åtskilliga smärre föremål som påträffats och återställts, bl. a. några vackra ljusstakar i marmor och brons och sex små skulpturer i Sèvresbiscuit, porträtthuvud av grekisk-romerska filosofer. Ett av de mindre gynnade rummen är det lilla divansförmaket, som endast återfått sin gamla ljuskrona, från Drottningholm, och ett ganska enkelt bord av mahogny. Det stilfulla konsolbordet med Laokoongruppen stod här redan förut. I divanen återställdes först och främst den möbel, som gav rummet dess namn, tyvärr endast i form av en kopia efter en sengustaviansk divan på Tullgarn. Måttan ansluta sig naturligtvis noggrant till räkenskapernas uppgifter. Framför denna bekväma soffa placerades nu på sin rätta plats Ditzingers långa konselj bord. Sex jämförelsevis enkla gustavianska stolar, som likaledes ingingo i den ursprungliga möbleringen, komplettera gruppen. De ha återförts från förrådet på Stockholms

slott. Ensemblen krönes av sin gamla praktfulla ljuskrona som tidigare hängt i matsalen. Den värdefullaste möbeln i lilla kabinettet, Gustav III:s toaletterum, är det lilla utsökt puderbordet, som återlämnats av H. K. H. Kronprinsen. Puderstolen däremot är blott ett lån, men den höga spegeln, ett par gustavianska stolar och en teckning tillhöra i likhet med bordet den gamla uppsättningen, och de vackra ljusstakarna äro i varje fall Hagamärkta.

Även smårummens möbler ha i mycket stor utsträckning påträffats och identifierats i olika förråd och magasiner. Den rikaste skörden gav som alltid Stockholms slott. Föremålen överfördes därefter till Haga för att fördelas i sina olika lokaliteter med ledning av inventarienummer och uppgifter i äldre handlingar. Vi kunna följaktligen bilda oss en ganska god föreställning om denna alldeles icke oviktiga detalj. Rummen, som beboddes av uppvaktning och betjäning, ha en stilfull men enkel möblering av god svensk karaktär. En ganska långt driven standardisering är dessutom påfallande. Det mest framträdande elementet utgöres helt naturligt av sängarna. Vi kunna här skilja på två olika typer, en något rikare för uppvaktningen med skuren sarg och piniekottar i gavlarna, vilken närmast är avsedd för alkoverna, och en anspråkslösare för betjäningen, s. k. stolpsängar, som stå fritt mot väggen. För övrigt utgöres möblerna så gott som alltid av byrå, kommod, spegellampett, några stolar och ett mindre bord.

De betydande kostnaderna för Hagamöblernas restaurering betalades ur den Axelson-Johnsonska fonden och med dessa medel ersattes även de kopior som visat sig önskvärda för interiörernas utformning. Men pengarna voro dock främst avsedda för köp av stoffer. Ju längre arbetet framskred, desto nödvändigare blev det att ta ställning till denna fråga. För att efter bästa förmåga söka lösa den svåra uppgiften anträdde chefen för Husgerådskammaren och författaren av denna rapport våren 1946 en resa till Paris och Lyon. Vi vände oss här till den gamla förnämna firma som för mer än hundra femtio år sedan levererat siden till Gustav III:s Haga, Maison Pernon. Den går visserligen numera under namnet Tassinari et Chatel men har bevarat, ja utvecklat sin ställning som den kanske främsta i branschen. Vår förhoppning, att i det gamla handelshusets räkenskaper finna preciserade uppgifter rörande Gustav III:s beställningar, gäckades visserligen. Men resan gav icke desto mindre ett betydelsefullt resultat. Med dyrbara stoffer från denna firma skulle vi nu gå att kläda de kungliga rummen på Haga.

Några mindre detaljfrågor rörande textilierna voro visserligen redan lösta. Det stora bordet i salen hade vi täckt med en duk av grått kläde. Och divanen hade, i ersättning för det gamla, fått ett skarlakansrött täcke med breda guldfransar. Tygerna äro efter uppgjorda färgprover vävda på disponent N. Swartlings fabrik och av disponenten skänkta till Haga. — Men först efter den franska resan kunde vi på allvar gripa oss an med de rum som fått färg och karaktär av de enhetliga sidenstoffer vilka här en gång klätt både väggar och möbler: blå förmaket och sängkammaren. Sängkammaren presenterades ursprungligen i en rikt mönstrad sidendamast i blått och vitt, det framgår

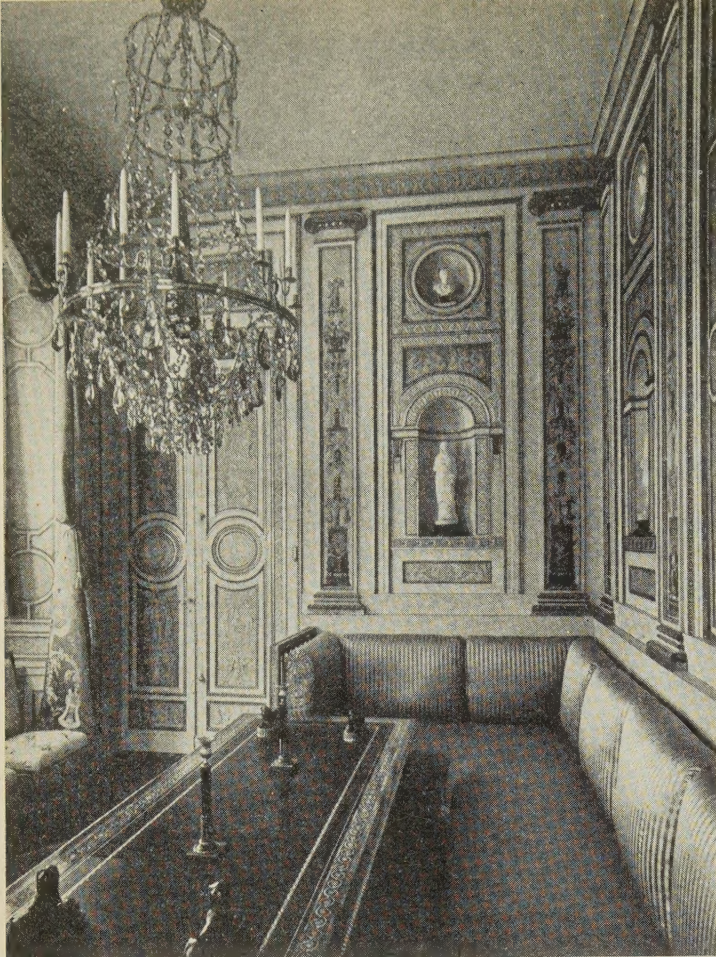

Detaljrättning av Masreliez till biblioteket. Nedan interiör.

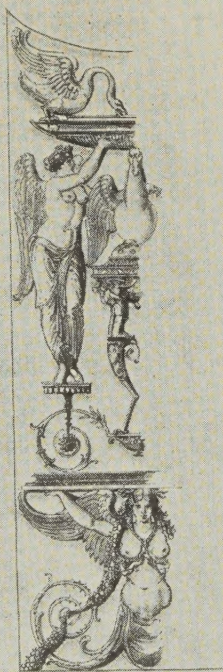
av en ritning av Masreliez och bekräftas av mera preciserade uppgifter i räkenskaper och inventarier. Vi hade följaktligen ganska goda utgångspunkter för att träffa ett val. I den kollektion av prover som medfördes från Frankrike fanns en ovanligt vacker siden-damast med rika arabesker i silvervitt som genom sin stil och kvalitet ställde de övriga i skuggan. Det var ett stoff i utvecklad lousiseize av en typ som Marie Antoinette med förkärlek betjänade sig av under 1780-talet. Sängkammaren kunde knappast få ett bättre komplement. Med detta siden, som förträffligt harmonierade med det rika ramverket, klädde vi nu väggarna. Det gled osökt och naturligt in i rummet som lyftes fram på ett helt annat sätt än förut. Speciell omsorg nedlades på alkoven, som arbetades ut efter Masreliez' ritning med mjuka, fylliga gardiner, omtag, band och tofsar. Den inbyggda sängen kläddes med samma siden som vid golvet avslutades med en bred lambrequin och två stora polär fullbordade kompositionen. I bägge dessa detaljer kunde vi följa konstnärens anvisningar. Med den rika dokumentering vi ägde, främst ritningarna, erbjöd det knappast några svårigheter att även stilriktigt sätta upp tre par fönstergardiner med omtag, kappor, band och tofsar. Interiören hade successivt modellerats fram. När sedan konungens egna möbler, klädda med samma dyrbara siden, flyttades in och ställdes på sina rätta platser, ja då hade Gustav III:s sängkammare återuppstått. I sanning och karaktär, och varför inte också skönhet, kan rummet nu tävla med sin närmaste granne, biblioteket.

Väggar och möbler i blå förmaket voro ursprungligen klädda med en sidendamast i blått och gult. Då

Kungens divan. Nedan utkast till dörrpannåer i samma rum. På motstående sida Masreliez' utkast till väggfält i divanens förrum.

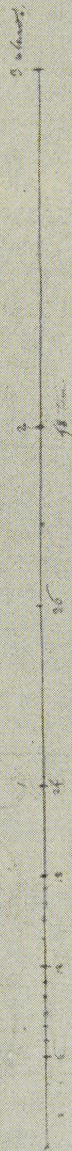
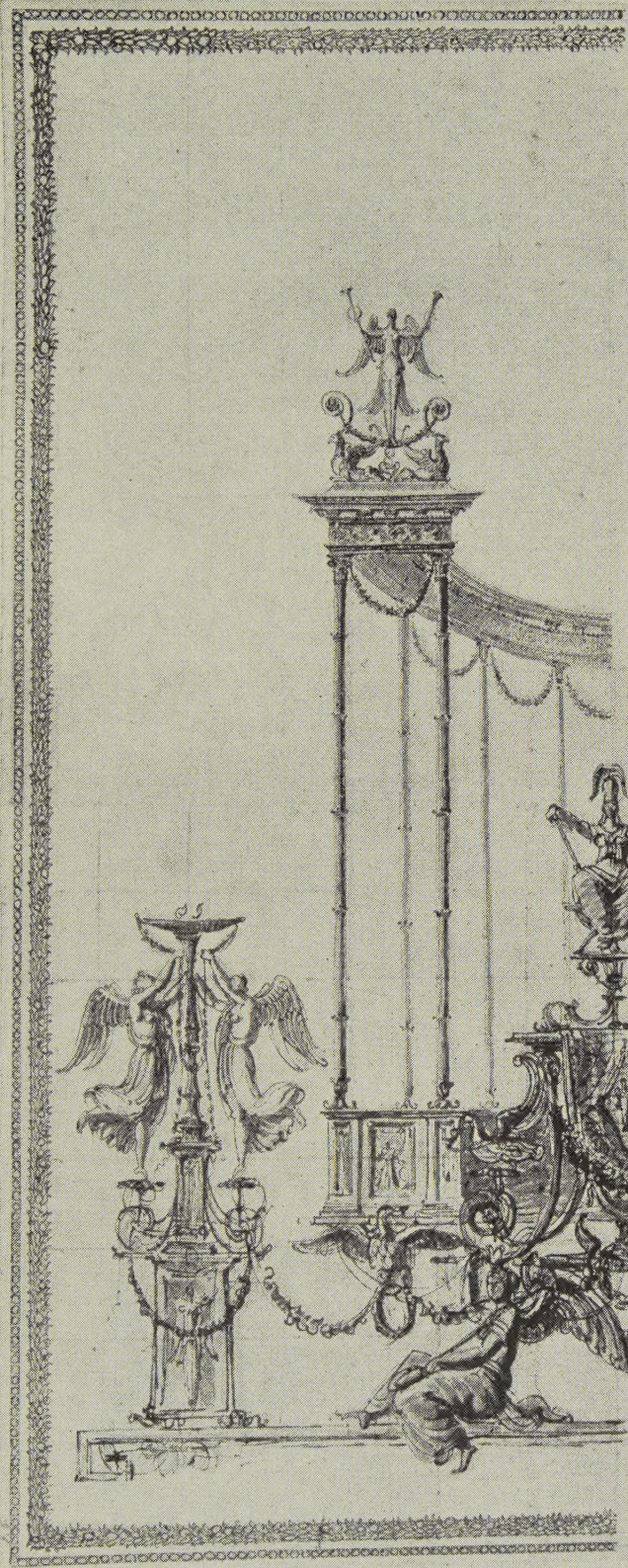

Ensemble de la suite des deux grandes Appartements de l'Oratoire à Haga.

inga av de medförda proverna i denna färgställning visade sig lämpliga, kompromissade vi och läto väva upp sängkammarens tyg också för detta rum. De rika arabeskerna i det vackra lousseize-stoffet spela även här intimt samman med Masreliez' sengustavianska dekor och skänka interiören ett liv som den icke tidigare hade. Men man saknar dock ett inslag av guld. Möbeln har kanske i detta fall gjort den större vinsten, särskilt de romerska stolarna med lösa, tofsprydda dynor. I sin återställda karaktär har ensemblen utan tvivel vunnit tillbaka mycket av den magnificence den en gång haft. Något senare vände vi oss till Tassinari et Chatel med en ny beställning. Efter ett gammalt vackert prov i en ovanligt ren lousseize vävdes ett ljusblått randigt siden upp som tilltalade både genom sin förnäma enkelhet och sin fina ton. Det var närmast avsett för spegelsalongens möbler som med stoffet från Paris fick förhöjd verkan. Det svala blå i soffor och stolar gav den ljusa dekoren i vitt och guld ett diskret men klart svar. En fråga, som vållat många svårigheter, var klädseln på kudarna i kungens divan. Ursprungligen buro dessa ett brocherat siden i blått och guld men alla prov i denna färgställning hade misslyckats. Vi beslöt därför att kläda dem med vårt ljusblå randiga siden som lugnt gled in i rummet och här förmedlade övergången mellan det skarlakansröda täcket och väggarnas lätta anslag i blått, rött och guld. För att genomföra möbleringen sattes också gardiner upp av det första arabeska stoffet. De ha hängts efter Masreliez' ritningar i en från sängkammaren helt avvikande komposition.

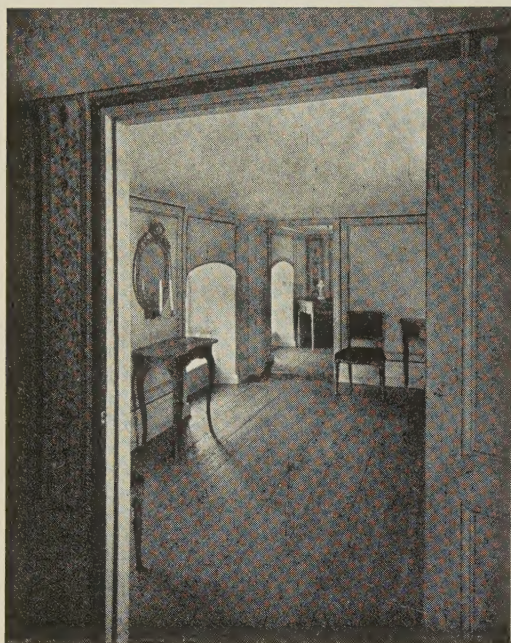
Även för smårummen hade naturligtvis det textila elementet stor betydelse. Lyckligtvis funnos de gamla Hagastofferna, i regel tryckta kattuner, i stor utsträckning bevarade. De kunde närmare studeras i Nordiska museets förråd under fru Hazelius-Bergs sakkunniga ledning. Tanken på att återställa de förslitna och starkt gulnade tygerna måste från början avvisas. För att fylla våra behov voro vi hänvisade till nybeställningar. Vi vände oss därför på fru Bergs inrådan till en framstående expert på detta område, fröken Berith Bergström som för hand tryckt upp ett stort antal Hagakattuner i så nära anslutning som möjligt till originalens material, mönster och färger. Ett högst livgivande element skulle med dessa stoffer återinföras i de mindre rummen. De små alkoverna fingo nu gardiner, omtag och kappor, de enkla stolpsängarna sina karaktärsfulla sängomhängen och fönstren gardiner. Interiörerna blevo rikare och intimare och närmade sig alltmera sitt ursprungliga utseende.

Chefen för Husgerådskammaren ansåg att Slottets ordinarie krafter i första hand skulle tas i anspråk för arbetet på Haga. Det var väl närmast en hederssak som dessutom hade stora praktiska fördelar och sparade betydande utgifter. Intendenten Stig Fogelmarck har hjälpt oss att bära ansvaret och med framgång deltagit både i spaningarna efter gamla möbler och utformningen av nyförvärvade stoffer. Fru Karin Harryan har nedlagt ett förtjänstfullt arbete på paviljongens textilier. Husgerådsmästaren A. Eklund har med sin rika erfarenhet varit en ovärderlig tillgång vid efterforskningarna av gamla Hagainventarier. Hela det vidlyftiga och krävande tapetserararbetet har utförts av Slottets personal. Här har i främsta rummet tapetserarmästare Thonberg gjort en mycket

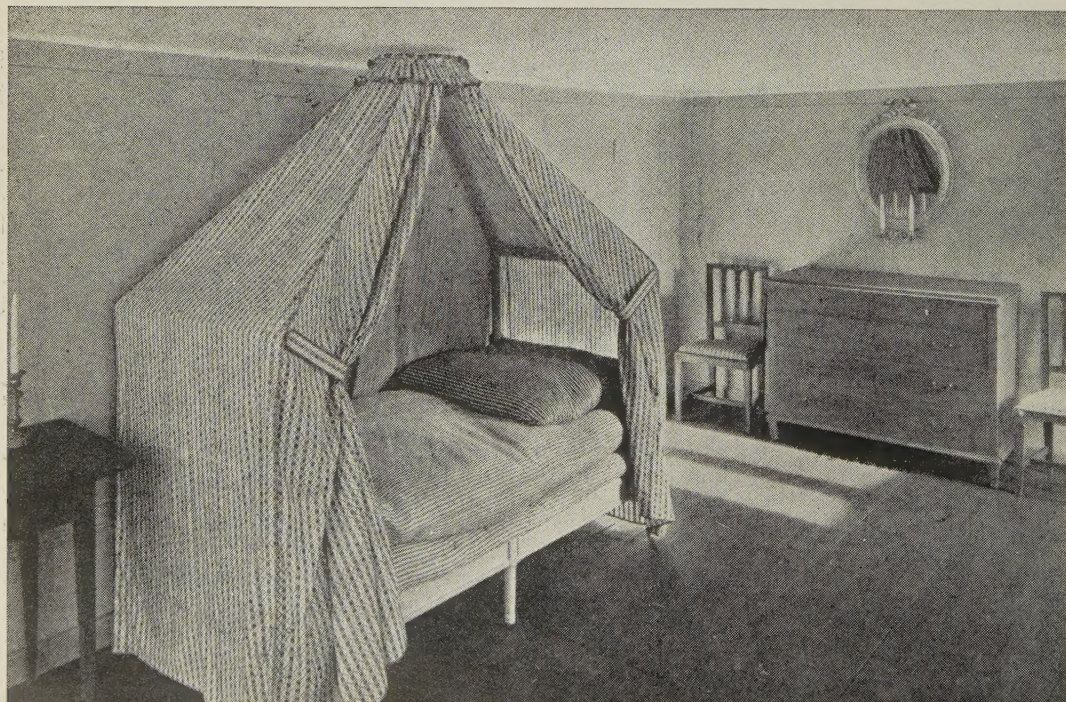

Kungens lilla kabinet.

betydande insats. För viktiga delar av snickeriet har snickarmästare Erlandsson svarat. — Författarens hustru, Ingrid Moselius, har hela tiden bistått oss med sin ovanligt fina uppfattning och ett klart omdöme.

Arbetet på Hagapaviljongens återställande har varit fyllt av detaljer. Varje notis var viktig. Men det hela är här mer än summan av sina delar. Bakom det mät- och vägbara fanns det omätbara. Först och sist är paviljongen, låt oss inte glömma det, en andlig realitet. Den speglar med en klarhet, som knappast kunde vara större, ett av de mest fängslande momenten i vår egen tids historia, sista akten av l'ancien régime, strax innan ridån faller. Gustaf III står här under några korta år levande framför oss. Men samtidigt spränger paviljongen de nationella gränserna och öppnar perspektiven utåt. Den är en dyrbar del av det sena 1700-talets upplysta Europa och ger ett ovanligt rent uttryck för dess drömmar och förhoppningar.

Ovan t. v. Interiör från översta våningen. T. v. Kungens garderob med kammarlakejens säng.